

РАННИ ГОДИНИ НА АНДРЕЙ ТОШЕВ

Мария Вълкова

Българската история е изпълнена с личности, които са еталон за достоен живот – умели дипломати, отговорни държавници и изтъкнати учени. Не са много хората, които да отговарят на всички тези характеристики наведнъж. Андрей Тошев е пример за това явление – оставил ярка следа, както със своята дългогодишна политическа кариера, така и с богатата си научната дейност. Той заема ключови политически и научни позиции през първите четири десетилетия на XX век. Чрез своята дейност като представител на България в Битоля (1903 – 1906), Цетина (1905 – 1906), Атина (1906 – 1908), Белград (1908 – 1913), Цариград (1913 – 1914), Берн (1915 – 1916) и Виена (1917 – 1920), той доказва своите блестящи дипломатически качества¹. Тошев заема тези постове в моменти, когато е от изключително значение за България да поддържа добри отношения със съответните страни и съумява да отстоява както държавните интереси, така и личните си виждания по наболели теми като Македонския въпрос.

Не е случаен изборът на цар Борис III, който през април 1935 г. кани опитния дипломат да оглави планираното ново правителство. Целта на новосъставения кабинет е да утвърди допълнително ролята на монарха в политическия живот на страната, както и окончателно да ограничи влиянието на авторите на деветнадесетомайския преврат от 1934 г. За краткото си управление, продължило едва седем месеца, правителството успява да изпълни задачите си и да създаде благоприятна обстановка за налагане на царския режим.

¹ Ташев Т., *Министрите на България 1879–1999*, С., 1999, с. 475

Безспорни са заслугите на Ан. Тошев и в областта на ботаниката. Интересът му към тази наука датира още от юношеска възраст, което го провокира да следва естествени науки в Женева и Брюксел. Името на Ан. Тошев в последствие се налага като едно от водещите в академичната общност в България². Многобройни са изследванията му както в конкретната сфера, така и разглеждащи политически, икономически, културни и военни въпроси.

Целта на статията е да се разгледат подробно ранните години на Ан. Тошев, защото именно в този период той става свидетел на значими събития в българската история, в които активно участие имат членовете на неговото семейство и които трайно се отразяват върху личностното му развитие. Голяма е и ролята на приятелите на баща му – истински будители на българския народ, активни граждани, които се борят за справедливата българска кауза. Красотата на родината и природните пейзажи от най-ранна възраст предизвикват възхищението и уважението на А. Тошев и го правят истински патриот и природолюбител.

За своето ранно детство Ан. Тошев подробно разказва в автобиографичната си книга „Ранни спомени 1873–1879“. Разказът започва с 1873 г, защото от тогава са най-ясните спомени на автора. Още първите изречения са пропити с носталгия към изминалите години на безгрижно детство и топли чувства към родния дом и уюта в семейството на бъдещия академик. В своя разказ Ан. Тошев подчертава патриархалния характер на обществото и максимално опростения начин на живот, лишен от разнообразия. Въпреки това, категорично определя тези години от своя живот като най-щастливия период от него.

Андрей Тошев е роден на 4 април 1867 г. в Стара Загора. „Родолюбив българин бил и дядо ми Теню (Стоян) Тошев – познат между своите съвременници по сприхавия си нрав. Неговият баща се казвал Тошо, а бащата на Тошо – Филип от с. Енина (Казанлъшко). Според записките на многозаслужилия старозагорски жител Атанас Иванов (Даскал Атанас), дядо ми Стоян и дядо ми по майка, Андрея Ходжоолу, били от деятелните граждани на Стара Загора през първата половина на XIX век³. Баща му, Славе, заедно със своите братя (Стойчо, Тошо и Васил) се занимават със силно развития по това време бакърджилък в Стара Загора. Славе Тошев активно участва в просветните и черковни дела на града. Член е на меджлиса⁴, представител е на училищното

² Станев Ст., Малко познати имена от българската ботаника, С., 2001, с. 54–55

³ Тошев Ан., Ранни спомени 1873–1879, с. 3

⁴ Орган за обсъждане на въпроси с обществено значение, в който обикновено влизали местни първенци

настоятелство и поддържа най-приятелски отношения с учителите от класното училище. Освен бакърджийските дюкяни баща му има и книжарница. Описван е от своите съвременници по следния начин: „Слави Тошев бе един от просветните граждани на неговата възраст. Той се учил в Стара Загора и Пловдив и знаеше добре езиците турски и гръцки писмено⁵“. От казаното дотук ясно личи, че Славе Тошев е една от авторитетните и високообразовани фигури в града. Именно заради това самият той и цялото семейство са ангажирани в революционните и просветните борби на старозагорци.

Твърде любопитна е историята, която Ан. Тошев споделя с читателите относно пътуването на баща му до Виена и срещата му с Георги Раковски. Славе Тошев осведомява бележитият българин за икономическото положение на населението, развитието на учебното дело и църковните дела докато трае пътуването им по река Дунав. Раковски помолил своя спътник да му даде определена сума за „народните дела“, която ще му бъде върната след Освобождението. На драго сърце старозагорецът помага за събирането на средства и осъществяването на желаната цел⁶. Този разказ отново служи за доказателство за възпитанието, семейната среда, в която израства и личния пример, който му се дава. Без съмнение те са ярък атестат за поддръжане на народния дух и подкрепа на националната кауза. Тези разкази на Ан. Тошев представляват любопитна част от историята на неговото семейство, които заслужват да бъдат допълнително проучени.

Тези факти показват приемствеността между поколенията. По примера на своите предшественици, Ан. Тошев се превръща в активен културен и просветен деец, радетел на българското и отстояващ националната кауза.

Прави впечатление отношението на Ан. Тошев към заобикалящата го природа. Подробните описания на местата, посетени от семейството му по време на пътувания, възхищението, изразено в редовете на спомените му, ясно изразяват любопитството и удивлението към природата на България. Може би именно в тази ранна възраст се поражда и интереса към изучаване на природата – разпространението на растителните видове и техните специфични характеристики.

Дълбоко запечатани в съзнанието на Ан. Тошев остават и дългите семейни пътувания до Пловдив и Габрово, където посещават съответно приятели на баща му и „чичови

⁵ Илиев Ат., Спомени, с. 132

⁶ Тошев Ан., Ранни спомени 1873–1879, с. 59

Тошови⁷. С особено вълнение споделя за игрите със своите по-големи братовчеди: Стефан⁸ и Светослав. Прекланя се пред неуморния труд и заслугите на „стринка ми Анастасия“⁹, съпругата на чичо му Тошо. Тя е една от най-забележителните български учителки и общественички, която остава в историята със своите възгледи за девическото образование и възпитание, като приветства жените да се борят за наука и просвещение. През 1857 г. по нейна инициатива е открито първото девическо училище в Стара Загора, което се превръща в „разсадник“¹⁰ на просвета и култура, място на което се обучили стотици българки, които да поддържат духа на родолюбието. Със своите убедителни сказки за образованието, четене и тълкуване на евангелски текстове Анастасия Тошева успява да устои на разпространените по това време опити на протестантите трайно да насадят своето учение по българските земи. Активната ѝ просветна дейност, стремежът ѝ жените да се образуват и да се борят за своите права превръщат Анастасия Тошева в личност, която Ан. Тошев дълбоко уважава и се превръща във вдъхновение на своя племенник, който избира същата професия¹¹.

През 1873 г. старозагорецът постъпва в първо отделение в петокласното училище в Стара Загора. В първите четири отделения основно обучението се осъществява по познатата „Бел-Ланкастърска метода“¹². Изучава основни начала на аритметика, Закон Божи, красноречие, география, естествена история, българска и обща история. Ан. Тошев оценява изключително високо не само знанията, които е получил в своето училище, но също и навиците, които изгражда и възпитанието, което получава. „Ако и в ония години българската майка, въпреки тежката си къщна работа, да отделяше повече време и грижи за възпитанието на децата си дома, голямо внимание се обръщаше и в тогавашните ни училища, колкото и първобитни да бяха те.“

Най-близки другари в детските си игри Ан. Тошев посочва: братовчедите му Петър и Кольо Стойчо Тошеви и Андрея Г. Ходжев, роднината му Борис х. Стефанов Митов¹³,

⁷ Пак там, с. 20

⁸ Стефан Тошев (1859 – 1924) – военен деец, генерал от пехотата. Участник в Сръбско-българската (като командир на II-ра дружина от III-ти пехотен Бдински полк), Балканската (като командир на I-ва пехотна Софийска дивизия), Междусъюзническата (като командир на V-та армия) и Първата световна война (като командир на III-та армия)

⁹ Тошев Ан., Ранни спомени 1873–1879, с. 20

¹⁰ Пак там, с. 32–33

¹¹ За живота и делото на А. Тошева виж: Елена Господинова „Живот и педагогическа дейност на Анастасия Тошева“

¹² Метод на обучение, при който по-големите и напреднали ученици обучават и помагат на по-малките

¹³ Борис Митов (1866 – 1959) – виден биолог и учител. Радетел на българското училищно дело

братята Димитър¹⁴ и Марко¹⁵ п. Николови Близнакови. Съученици са му и бъдещите генерали Георги хаджи Тодоров¹⁶ и Стефан Т. Азманов¹⁷.

Влияние върху формирането на А. Тошев оказват и личности от приятелския кръг на баща му. Славе Тошев предпочита да кани къщи гости от интелигенцията на града, видни учители и общественици. Такава личност е завършилият в Белград богословие Петър Иванов¹⁸, темпераментен поет и учител, надарен с ораторски талант¹⁹. Изключително впечатление с общата си култура и високото си образование му прави Димитър Наумов²⁰. Получил образование в Цариград, в чешкия град Табор и Лайпциг се превръща във виден земеделец и учител, интересува се от обществени и политически въпроси, горещ родолюбец и националист, депутат и законодател след Освобождението.

Ан. Тошев пази спомен за 1875 г. като по-различна в сравнение с предишните. През споменатата година чести посещения в родния му град „по комитетски дела“ извършват Стефан Стамболов, Христо Ботев, Стоян Заимов и други революционери и войводи²¹. Водеща фигура в местния революционен комитет е Колю Ганчев²², който неколккратно посещава Букурещ, „за да влиза в непосредствен контакт с Централния комитет по революционното дело“²³. Напрежението нараства в града през август, когато

¹⁴ о.з. полк. Димитър Близнаков (1865 – 1935) – изтъкнат ветеринарен лекар, дивизионен ветеринарен лекар (1892–1896), началник на Военното ветеринарно фелдшерско училище и учебната ковачница в София от 1907, член на Върховния ветеринарен съвет при Министерството на здравеопазването и държавните имоти (1898 – 1924), частен хоноруван доцент във Ветеринарномедицинския факултет на СУ (1925 – 1933)

¹⁵ инж. Марко Близнаков – изтъкнат специалист по пристанищно строителство. Почетен български консул в Италия

¹⁶ Георги Тодоров – военен деец, генерал-майор от артилерията. Участник в Балканските войни и Първата световна война

¹⁷ Стефан Азманов (1868 – 1937) – военен деец, генерал-майор. Началник-щаб на III-та армия в Балканската война. По време на Първата световна война е началник на Оперативния отдел в Щаба на армията, а по-късно началник-щаб на I-ва, след което на IV-та армия

¹⁸ Петър Иванов – български просветен деец, преводач, поет, публицист, участник във Втората българска легия. След Освобождението е търговски агент в Сяр (1898 – 1900)

¹⁹ Тошев Ан., Ранни спомени 1873–1879, с. 51

²⁰ Димитър Наумов (1851 – 1884) – един от основоположниците на аграрната наука в България. Виден обществен деец в първите години след Освобождението

²¹ Тошев Ан., Ранни спомени 1873–1879, с. 54

²² Никола Ганчев (1843 – 1876) – български революционер, съратник на Васил Левски. Председател на Старозагорския революционен комитет на Вътрешна революционна организация. Организатор и участник в Старозагорското въстание (1875) заради което е обесен публично на градския площад в Стара Загора на 19 май 1876

²³ Тошев Ан., Ранни спомени 1873–1879, с. 55

„опасни гости“ са: Георги Кюмюрев²⁴, Георги Апостолов²⁵, братя Жекови²⁶, Руси Аргов²⁷. Тяхна цел е да се срещнат с местни будни, енергични и надеждни жители на Стара Загора, които да вдигнат въстание. От разказите на Ан. Тошев става ясно, че Ст. Стамболов остава разочарован, защото събраните местни народни водачи оценили вдигането на въстание като преждевременно. Въпреки всичко, организацията на въстанието продължава, датата е определена от Централния комитет в Букурещ и подготовката в дома на Тошеви тече мълчаливо и старателно. Въстанието се оказва неуспешно, като повечето от участниците са арестувани. При справка с историографията ясно проличава, че разказаното от Ан. Тошев представя обективно организацията и хода на въстанието²⁸.

В резултат на неуспеха на Старозагорското въстание редица обществени дейци, революционери и учители са арестувани. Оказва се, че има недостиг на учители, което е причина Петко Славейков²⁹ да пристигне в града. Според разказите на Ан. Тошев той учителства в Стара Загора в периода 1875 – 1877³⁰. Петко Славейков е човекът, чийто разкази Ан. Тошев обича да слуша с внимание, да пее бунтовнически песни с него и да слуша разказаните новини от Цариград. Сближението на двете семейства му спечелва и приятелството на Пенчо Славейков³².

Заслужена почит Ан. Тошев отдава на участниците в Априлското въстание и се прекланя пред героизма на своите сънародници: „Колкото и времето да затъмнява спомените ми от по-далечното минало, преживените през тая бурна епоха събития,

²⁴ Георги Кюмюрев (1855 – 1921) – български революционер, съратник на Васил Левски. Член на Старозагорския революционен комитет на Вътрешна революционна организация. Участник в Старозагорското въстание (1875) и Руско-турската война (1877– 1878). Народен представител в Първото Велико народно събрание (1879). Кмет на Стара Загора (април – септември 1893)

²⁵ Георги Апостолов (1853 – 1876) – български революционер. Член на Старозагорския революционен комитет на Вътрешна революционна организация. Участник в Старозагорското въстание (1875) и в заседанията на Гюргевския революционен комитет (есента на 1876). Определен е за помощник-апостол във Врачански революционен окръг на Априлското въстание. Участник в Ботевата на чета.

²⁶ Михаил (1845 – 1875) и Георги (1854 – 1875) Жекови – български революционери. Членове на Старозагорския революционен комитет на Вътрешна революционна организация. Организатори и участници в Старозагорското въстание.

²⁷ Руси Аргов – български революционер. Член на Старозагорския революционен комитет на Вътрешна революционна организация. Участник в Старозагорското въстание (1875)

²⁸ Косев К., Априлското въстание и възникването на Княжество България, София, 2016, с. 113 – 114
Страшимиров Д., История на Априлското въстание, София, 1996, с. 187 – 208

²⁹ Петко Славейков (1827 – 1895) – виден поет, публицист, политик. Един от водачите на Либералната партия. Народен представител в I (1879), II (1881) и III (1886 – 1887) ВНС и в I (1879), II (1880) и IV (1884 – 1886) ОНС. Министър на народното просвещение (1880). Два пъти министър на вътрешните работи (1880 – 1881) и (1884 – 1885)

³⁰ Тошев Ан., Ранни спомени 1873–1879, с. 59

³¹ Този факт се потвърждава и в енциклопедичния справочник на Ташо Ташев „Министрите на България 1879 – 1999“

³² Пенчо Славейков (1866 – 1912) – поет, публицист, участник в литературния кръг „Мисъл“

както и образите на по-видните тогавашни дейци и днес са живи в моето съзнание...За времето обаче, за което е дума сега, всичко възкръсва добре в паметта ми. Все пак значението на самите събития и подробностите около тях аз започнах да схващам по-късно, след като бях прехвърлил вече десетгодишната си възраст“.

Започналата през 1877 г. руско-турска война предизвиква истинско вълнение и очакване за свобода, отразени и в спомените на старозагореца. Въпреки успехите на руската армия скоро започва ответния удар на „вражеския ятаган“, който оставя след себе си трупове и опожарени села. Несправедливата ситуация кара по-буйните младежи да не стоят безучастни. Един от най-видните старозагорци, който е готов на всичко за свободата на своя роден край е бъдещият генерал Стефан Тошев. С плам и гордост Ан. Тошев продължава своя разказ за боевете, състояли се при Стара Загора. Той посочва, че още на 18 юли всички от семейство Тошеви се приготвят да напуснат родния дом. На 19 юли се състои решителното сражение между Централната армия на Сюлейман паша и части на Предния руски отряд, водени от генерал Столетов, подпомогнати от българските опълченски дружини. Руснаците са отблъснати и се оказват принудени да се оттеглят в посока Шипченския проход. На следващия ден османските войски извършват поголовно клане на останалото в Стара Загора население, след което изгарят града до основи.³³ Семейство Тошеви успява да избяга преди погрома и намира подслон в Трявна. Те не разполагат със средства изпитват сериозни трудности с прехраната. Затова решават да заминат за Свищов, от където баща му директно тръгва за Букурещ. Започват тежки дни за рода Тошеви, през които основното занимание дори и на децата е да се осигури насъщния. Славе Тошев се връща от Букурещ с празни ръце, което налага връщането на всички в Трявна. Дори там не идват по-добри дни, защото основните им мисли са насочени към най-скъпото, но към момента недостижимо, връщане в родния град.

На 1 януари 1878 г. семейство Тошеви получава сведения, че в последните дни на изминалата година са спечелени ключови победи: при София (23 декември), Кърнаре (26 декември), Шейново (28 декември), Самоков (30 декември) и т.н.³⁴ Едва през пролетта на 1878 г. след решителните руски победи и подписването на предварителния договор в Сан Стефано семейството решава да се върнат в Стара Загора. По пътя са свидетели на покъртителни гледки, като за съжаление не прави изключение от общия пейзаж и техния дом, който е сринат до основи. На няколко пъти Ан. Тошев подчертава

³³ Стоянов Ал., Руско-турските войни 1569 – 1878 г., София, 2018, с. 461

³⁴ Пак там, с. 477

материалната, паричната и моралната помощ, която оказва руският народ през този период. Благодарение на това, както и на задружния труд на местните започва възстановяването на града. Славе Тошев влага усилия, за да изгради ново жилище и семейството да се завърне към нормалния живот, доколкото го позволяват обстоятелствата. Не е случайно, че Ан. Тошев завършва своите „Ранни спомени“ с благодарност към своя баща за това, че успява да осигури възможност на своя син и двете си дъщери (Мария и Бонка) да имат спокойно юношество и да получат добро образование.

Безспорно най-голямо значение за изграждането на личността на Ан. Тошев има израстването му в семейство на будни родолюбиви граждани. Още от съвсем малък става свидетел на участието на своите роднини в активната просветна, религиозна и национална борба. Историческите събития, за които той разказва, както и дейността, която развиват неговият баща и чичовците му, остават в съзнанието му като пример за отстояване на националната кауза. Именно тези негови наблюдения превръщат Ан. Тошев в един от най-горещите ѝ привърженици. Съществена е и ролята на просветните дейци, чиито образи авторът изгражда като пример на достойни за уважение българи. Най-ярки примери за това са постиженията на стринка му Анастасия Тошева. Не по-малко значение има и П. Р. Славейков, чиято компания Ан. Тошев предпочита заради интересните разкази, новините, които му разказва и пламът, с който пее бунтовнически песни. Семейната среда, напрегнатата обстановка по българските земи в разглеждания период и последвалите събития стават причина за формиране на възгледите на Ан. Тошев за евентуални бъдещи постъпки в подкрепа на националното единение.

THE EARLY YEARS OF ANDREY TOSHEV

Maria Valkova

This article follows the early life (namely, the first twelve years) of Andrey Toshev (1867 – 1944), an esteemed Bulgarian scientist and a diplomat who briefly served as a Prime Minister of the Kingdom of Bulgaria. The main source of information is Toshev’s autobiographical book, called “Early memories”. In his book Toshev tells the story of his childhood in great detail, shares his impressions of some remarkable historical figures whose actions were instrumental for the Bulgarian liberation cause and his memories of pivotal events that led to the liberation of Bulgaria from Ottoman control in 1878. The article tries to focus on all of the

aforementioned topics, to tell the story of Toshev's early years and to analyze just how much his memories correspond with the actual events that took place.